

ԵՐԿԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԻՍ
ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԵՒ
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Խմբագիր՝ Ս. ՎՐԱՅԵԱՆ

Զ. ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 2

1938

ՅՈՒՆԻԱՐ - ՄԱՅԻՍ

ՆԻԿՈՂ ԱՂԲԱԼԵԱՆ

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ ԱԶԳԻ ԵՒ ԴԱԽԱՆԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ

Յրաժ Ենք իրարից հեռու, դադարախարհի մէջ, տարբեր մշակոյթների միջավայրում, բայց ունինք աւելի կամ նւազ դիտակցութիւն մեր ազգային ուրոյնութեան: Շատերը հայ լուսաւորչական են, ուրիշները կաթոլիկ, ոմանք բողոքական, բայց ամենքը աւելի կամ նւազ չափով հայ են զգում իրանց: Այս զգացումը ամէն օր շեշտում է հակադրութեամբը այն միջավայրի, ուր ապրում ենք: Հայաժանք թէ պաշտպանութիւն միշտ նկատի ունեն հայը, որով նպաստում են մեր զանգւածների ազգային դիտակցութեան պահպանումին: Օտարի վերաբերումը շեշտում է մեր ուրոյնութիւնը, առանց սակայն նպաստելու նրա զարգացման եւ պայծառացման: Այս աշխատանքը մենք ինքներս պիտի կատարենք: Օտարին հակադրւելով՝ մենք ամէն օր զգում ենք թէ հայ ենք, այսինքն ուրոյն ժողովուրդ քան օտարները, բայց մեր հաւաքական ճիգով միայն կարող ենք բովանդակութիւն տալ «հայ» դադարիսին:

Այս աշխատանքը կազմակերպւած է, մինչդեռ նրա կազմակերպութիւնը բարձրորէն անհրաժեշտ է մեր ուրոյն գոյութեան համար: Քանի դեռ չունինք հայրենիք, ուր բոլոր հայերը խմբիկ կարենան՝ մենք ստիպւած ենք մնալ օտար միջավայրերի մէջ: Օտար միջավայրը նիւթական, իրաւական ու բարոյական ամէն հնար ունի մեզ կլանելու՝ մինչեւ իսկ առանց յատուկ հետապնդումի: Ապրուստի հոգը, զաւակների ապագան, ապահով կենցաղի պահանջը եւ քաղաքակրթական հակումների գոհացումը անզգալապէս մղում են հայ մարդուն ուժանալու իր ազգային զանգւածից եւ անձամբ տնօրինելու իր անձ-

519-2001

նական կեանքը, որ աստիճանական ձուլումով միայն կարող է դառնալ բնականոն: Երբ ամէն մի հայ դառնայ այն երկրի քաղաքացին, ուր ապրում է, իր զաւակներին տայ այն երկրի կրթութիւնը, ուր ապաստան է գտած, ապրէ այն պետութեան քաղաքական կեանքով, որի քաղաքացին է դարձած եւ դոհանայ այն մշակոյթով, որ ծաղկում է իր շուրջը՝ — բոլոր խնդիրները կը լուծւին եւ բոլոր խոչ ու խռիւթերը կը հարթւին, բայց միաժամանակ կը չքանայ եւ հայ զանգուածը իբր ուրոյն ազդութիւն, ուրոյն բարձր ու լեզու եւ ուրոյն հոգեբանութիւն: Անհատական տեսակէտով բոլոր խնդիրները կը լուծւին լաւապէս, բայց ազգային տեսակէտով վատթար հետեւանքների կը հասնենք: Որքան անդիտակից լինի հայ զանգուածն իբր հայ, այնքան աւելի դիւրին կընթանայ իւր ձուլումը, որքան պակսի կամքը հայ մնալու, այնքան աւելի շուտ նոր սերունդը կ'օտարանայ, որովհետեւ թէեւ ծնողը կը դժւարանայ իր ժառանգած ազգային կերպարանքը փոխելու, բայց արդեւ չի կարող դառնալ զաւակների ապագայնացման, եթէ՝ կրկնում ենք՝ պակսի հայ մնալու կամքը եւ անձնական բարեկեցութեան մտահոգութիւնը յաղթէ ազգային կերպարանքի պահպանութեան պահանջին: Այսպիսով իրենց խորքի մէջ լաւ հայեր՝ կատարած կը լինեն ազգային վատ դործ, միշտ ազգ ու հայրենիք մտորելով եւ աւաղելով՝ իրենց զաւակներին օտարացման կը մղեն իրենց իսկ ձեռքով, ասելով թէ, նախ՝ «միջոց չունեն» եւ ապա՝ «ապրել պէտք է»:

Այս վիճակի համար է ասւած թէ «ոչ կարէք Աստուծոյ ծառայել եւ մամոնայի»: Կարելի չէ հայ մնալ առանց զրկանքի եւ ոչ զրկանքից ազատել առանց հայութիւնը խաթարելու եւ ապա կորցնելու: Միայն սակաւաթիւ մարդիկ՝ զօրաւոր ազգային գիտակցութեամբ՝ կարող են ամէն ինչ զոհել հայ մնալու համար: Բայց մի քանի մարդ ազգ չեն եւ լինել չեն կարող, որքան եւ բարձրօրէն գիտակից հայ լինեն եւ վճռեն հայ մնալ մինչեւ իսկ յետին նեղութեան մէջ: Կացութիւնն ինքնին ծնունդ է տալիս պատեհապաշտ բարքի եւ հոգեբանութեան եւ աստիճանաբար մշակում է լեւանտէնի տիպարը: Ոչ ոք կարող է խորապէս հայ մնալով յաջողել օտար աշխարհի մէջ, եթէ մենակ է կամ սակաւաթիւ համամիտներ ունի: Միայն միատեսակ տենչ ու կամք ստեղծելով զանգուածների մէջ կարելի է կղզիացած հայութիւն պահել օտար ազգերի ծովերում: Այսպիսով ազգային գիտակցութեան պայծառացումը եւ նրա տարածումը զանգուածների մէջ միակ միջոցն է ազգի պահպանութեան մինչեւ այն օրը, երբ բաւական ընդարձակ հայրենիք ունենանք, որ կարենայ իր տարագիր զաւակներն ընդունել

եւ այդ հայրենիքը բաւարար պայմաններ ունենայ՝ իր զաւակներին մարդավայել կեանքով ապրեցնելու:

Այս ուղղութեամբ աշխատելու բաւական ազդեակներ ունենք մեր տրամադրութեան տակ, որ ժառանգած ենք մեր նախորդներից. եկեղեցին, լեզուն, որ դպրոց ասել է, ազգային ինքնավարութեան մնացորդներ (սահմանադրութիւն) եւ ցեղային զօրաւոր ղեկացում, այսինքն յատուկ բարձր ու սովորոյթ եւ խորշանք օտար կենսաձեւերից: Իսկ ազգի դիտակից խաւերը այս ամենի հետ ունեն նաեւ ազգային ուրոյն պատմութեան ծանօթութիւն եւ քաղաքական դիտակցութիւն:

Ժողովրդի զանգւածը իր ազգային եկեղեցու մէջ մնալով՝ արդէն զգում է իր տարբերութիւնն օտար համայնքներից եւ այդքանը բաւական է իրր հիմք ազգային աւելի բարձր դիտակցութեան հասնելու եւ դիտակցական զատորոշման համար՝ օտար զանգւածներից: Այլադաւան հայերի համար հայոց լեզուն բաւական զօրաւոր կապ է իր ազգայնութիւնը պահելու համար. ուստի անհրաժեշտ է, որ նրանց կրթութիւնը եւ պաշտամունքը հայոց լեզուով կատարւին: Նրանք ձեռքէ տւած են ազգային եկեղեցին յանուն ազատ եւ անձնազատ կրօնական մտածման կամ յանուն տիեզերական կրօնական միութեան, բայց ազգային տեսակէտով մեծ չէ այս այլամէտ ընթացքը, եթէ լեզուն եւ ազգային միութեան ղեկացումը պահւի: Այլադաւան հայութիւնը իր ինքնութիւնը պահելով իր հայարարաւ համայնք՝ դրանով իսկ նպաստած կը լինի ազգային միութեան: Այլադաւան հայութիւնը այն ժամանակ վտանգ կը դառնայ մեր համազգային գոյութեան, երբ իր հոգու փրկութեան ներքի մտահոգութեանը ստորադասէ համայն հայութեան դատը: Նրանք որ դաւանանքը գերադասում են ազգից՝ դրանով իսկ քայքայում են ազգային միութիւնը. նրանք որ իրենց հողին փրկելու մտահոգութեամբ անտարբեր են դէպի ազգն ու նրա քաղաքական ճակատագիրը՝ դրանով իսկ խորապէս եսական են, ապաղ-դային կամ հակազգային: Աստուած ամենագէտ է եւ ամենիմաց. այսպէս են դաւանում եկեղեցիները. արդ, այն Աստուծոյ, որ լեզուներ չնորհեց վերնատանը նստողներին՝ դրանով իսկ կամեցաւ, որ իր պատգամը հաղորդւի բոլոր ազգերին նրանց սեփական լեզուով: Աստուած կարող է նաեւ հայերէն աղօթքը լսել եւ փառաւորել նաեւ հայ պաշտամունքով: Կառչիլ Աստծուն եւ ուրանալ մայրենի լեզուն — ազգադաւուրիւն է. մտահոգւիլ հոգու փրկութեամբ եւ անտես աւել ազգի ազատութիւնը — նոյնպէս:

Ազգային — քաղաքական տեսակէտով ամէն մի հայ մի ուժ է հայութեան համար՝ անկախ իր դաւանանքից: Դաւանանքը անհատական

խղճի դործ է, մինչդեռ ազգային — քաղաքական գիտակցութիւնը հանրային պարտադրանք է, որից խուսափողը հայրենի ցանկը քանդող պիտի նկատուի՝ բոլոր դաւանութեանց պատկանող հայերի աչքին: Յարանւանական գիտակցութիւնից վեր պիտի տիրաբար իշխէ ընդհանուր եւ համազգային մի ուրիշ գիտակցութիւն — ազգային — քաղաքական:

Մեր առջեւ դործունէութեան ընդարձակ հորիզոններ կան բացւած. — տարադաւան հայերին բերել այն գիտակցութեան, որ բոլորը միեւնոյն հին ազգի զաւակներն են եւ բոլորը ստորադաս վիճակ ունին այս աշխարհի մէջ՝ ազգային եկեղեցու զաւակներին հաւասար: Որ բոլոր հայերը ստորադաս են ոչ թէ որովհետեւ տարադաւան են, այլ որովհետեւ քաղաքական ազատութիւն չունեն. հետեւապէս բոլորի պարտականութիւնն է մտահոգիլ բովանդակ ազգի քաղաքական ազատութեան համար առնուազն այնքան, որքան մտահոգ են իրենց հոգիներէի փրկութեան համար իրենց դաւանանքի միջոցով: Ազգային գիտակցութեան այս բարձունքին պէտք է հասնեն բոլոր դաւանութեանց պետերը եւ այս ոգով պէտք է դաստիարակեն այն հօտը, որ վարում են իբր կրօնական պետեր: Դաւանանքը կարող է արդիւնք լինել ազատ քննութեան, ինչպէս աւետարանական եկեղեցու մէջ, կամ հետեւանք լինել ժողովական վճիռների, ինչպէս մեր եւ կաթողիկէ եկեղեցու մէջ. եկեղեցին կարող է ազատ համայնք լինել կամ խստորէն կարգապահ եւ հնազանդ մի գերագոյն պետի, բայց այս հանդամանքը պէտք չէ արգիլէ, որ բոլոր հայերը գիտակցեն իրենց քաղաքական իրաւազրկումը եւ ձգտեն, իրր ուրոյն ազգ, նոյնիրաւ անդամը դառնալ մարդկային մեծ ընտանիքի, ունենալով իրենց սեփական հայրենիքը եւ ազգային պետութիւնը: Եկեղեցական տեսակէտով եթէ ոմանք անիշխանական են, ոմանք տարիշխանական՝ ազգային տեսակէտով ամենքը պէտք է դառնան հայիշխանական: Այս ուղղութեամբ հայութիւնը դուրս կը գայ յարանւանական նեղ սահմաններից, ուր նա դաւանակից է միայն, եւ կը բարձրանայ քաղաքական մտածութեան ոլորտը՝ դառնալով քաղաքացի հայոց տենչալի պետութեան: Այդ պետութիւնը ստեղծւել չի կարող, մինչեւ ամէն հայ նոյնքան զօրապէս չզգայ քաղաքացիութեան պահանջը, որքան զօրաւոր է իր հոգու փրկութեան տենչը: Աշխարհն անցաւոր է անշուշտ եւ ամենքս մահկանացու. ներելի է, որ մարդ մտահոգ լինի իր հանդերձեալ կեանքի մասին, բայց ազգն իբր հաւաքական դոյութիւն ապրում է այս անցաւոր աշխարհում եւ պէտք է որ փայլի միւս ազգերին նոյնիրաւ:

Մարդկային մշակոյթը լինի կրօն, դիտութիւն, արւեստ թէ պետութիւն, բարձր թէ տնտեսութիւն ազգային կերպարանք ունի այս աշխարհում. որդեգրել օտար մշակոյթ օտար կերպարանքով ոչ թէ ժխտումն է այս ընդհանուր օրէնքի, այլ անգիտացումը եւ ուրացումը սեփական կերպարանքի: Նա որ ազգային մշակոյթի կրողը չէ, կրողն է այլապէս մշակոյթի: Յաւերժութիւն խոկալով անցաւորն անտես անել եւ անցաւոր ձեւերի տարբերութեանը կարեւորութիւն չը տալով՝ սեփականին անփոյթ դտնելիլ — նշանակում է ազգային մշակոյթը քայքայել, առանց մշակոյթների ազգային կերպարանքը վերացնելու, որովհետեւ մարդկութիւնը վերացական գաղափար է. կան միայն ազգեր ու ցեղեր իրենց ուրոյն կերպարանքով:

Դատողութեանց այս շարքից ինքնին հետեւում է, որ պէտք է ազգային դիտակցութիւնը պայծառացնել, տարբեր ազգականների դերը ճշտել այս համազգային դործի մէջ եւ մեր ժամանակի ազգային դիտակցութիւնը արմատացնել հայութեան բոլոր խաւերի մէջ: Այդ հնարաւոր է միմիայն անդուլ եւ ծրագրւած աշխատանքով, որ պիտի կատարեն բոլոր դիտակից հայերը:

Երկու հիմնական գաղափարներ կան, որ ազգային դիտակցութեան հիմնաքարերը պիտի կաղմեն. կրթութիւն մայրենի լեզուով, կրթութիւն ազատութեան համար. հետեւապէս, ազգային — քաղաքական տենչերի արծարծում կրթութեան միջոցով եւ նոր հայութեան պատրաստութիւն: Նոր սերունդին պիտի ներարկել զօրաւոր ազգային դիտակցութիւն քաղաքական իմաստով: Նրան պէտք է ներշնչել, որ ինքը հայ է, եւ ուրեմն տարբեր ազգի զաւակ քան այն մարդիկ, որոնց երկրի մէջ ապրում է այսօր — որ նա ունի մի բնիկ հայրենիք, որ պէտք է ազատագրւի: Նրան պէտք է ներշնչել, որ իր ազգը ընդունակ է հանրօգուտ ազգային մշակոյթ ստեղծելու, որի ապացոյցը տւած է դարերի ընթացքին, եւ որ այդ մշակոյթը կարող է զարգանալ եւ արմատանալ միմիայն ազատ պայմանների մէջ եւ սեփական հայրենիքում: Նրան պէտք է համոզել, որ այս մեծ դործի համար անհրաժեշտ է, որ նա հայ մնայ եւ հայ պահէ իր սերունդը եւ եթէ ինքն ու իր ընկերները չկարենան ստեղծել ազատ հայրենիք ու պետութիւն՝ այդ սրբազան տենչը պէտք է փոխանցեն իրենց զաւակներին: Պէտք է սովորեցնել խստօրէն տարբերել ազգութիւնը դաւանանքից, հասկացնելով թէ ազգութիւնը մէկ է, մինչդեռ դաւանանքները կարող են մի քանի լինել. որ կրօնը մարդու կապն է իր Աստծու հետ, իսկ ազգութիւնը մարդու կապն է իր հայրենիքի եւ մշակոյթի հետ. որ որ երկուսն եւս նկատի ունեն յաւերժական կեանքը, բայց

մէկն անձնական կեանքի տեւողութիւնը հանդերձեալի մէջ, միւսն ազգային մշակոյթի տեւողութիւնն այս աշխարհում. որ մարդկային ինքնագիտակցութեան այս երկու ձեւերը — դաւանական եւ ազգային — իրար չեն ժխտում իրրեւ սկզբունք եւ նպատակ, որովհետեւ նրանք դոճացում են տալիս տարբեր պահանջների. մէկն անձնական է, միւսը՝ հանրային. մէկը հաւաքում է նոյն դաւանութեան անդամներին, միւսը՝ նոյն ազգութեան զաւակներին. դաւանական խմբակցութիւնները մասնական են, ազգը՝ — հանրական. դաւանական խմբերը ազգի ծոցի մէջ են ապրում եւ ազգի մասերն են կազմում, մինչդեռ ազգն իր դաւանական խմբերով միասին համայն մարդկութեան մէկ ուրոյն անդամն է եւ պէտք է միւս անդամներին լինի նոյնիրաւ: Ազգի քաղաքական նոյնիրաւութիւնը, որ ասել է՝ ազգի ազատութիւնն ու անկախութիւնը համազգային դործ է եւ վերաբերում է բոլոր դաւանութեանց անխտիր, ուստի ազգի քաղաքական ճակատագրի տնօրինումը պէտք է լինի ազգի ձեռքին եւ ոչ նրա դաւանութեանց պետերի: Դաւանութեանց պետերը դաւանութեանց հետ դործ ունեն եւ ոչ ազգի լրութեան: Նրանց կոչումն է պարզել իրենց հօտի կրօնական գիտակցութիւնը եւ ոչ թէ վարել ազգի լրութեան ճակատագիրը: Ազգային ճակատի ղեկավարութիւնը աշխարհիկ եւ քաղաքական գործ է եւ ոչ հոգեւոր — դաւանական եւ ամէն մի հայ դաւանապէս ստորագաս լինելով իր հոգեւոր պետին, իրրեւ ազգի անդամ՝ պէտք է ստորագաս լինի իր ազգութեան: Թէ՛ ազգ, թէ՛ եկեղեցի իրենց պահանջն ունեն մարդուց. այս պահանջներն իրենց խորքի մէջ եւ հոգեւոր չեն կարող բնաւ իրար հակասել, որովհետեւ եկեղեցին ազգայնութեան կրօնական արտայայտութիւնն է: Գերազգային եկեղեցիները — ինչպէս պապականը — կարող են վարել տարբեր ազգերի պատկանող մարդկանց խիղճն ու դաւանական միտքը, բայց նրանք չեն կարող եւ պէտք չէ վարեն այդ ազգերի քաղաքական ճակատագիրը: Միշտ պէտք է յիշել, որ դաւանական մաքուր ջրերին յաճախ խառնւում են քաղաքական անմաքուր ջրեր եւ շատ անգամ դաւանակցութիւնը դարձնում են խարխալ քաղաքական ազդեցութեան: Այս դէպքում ծագում է երկընտրանք — դաւանա՞նք թէ ազգութիւն. այս երկընտրանքի մէջ պէտք է յաղթանակէ ազգութիւնը, որովհետեւ երկնաւոր հօր եւ իր զաւակների միջեւ չկայ եւ լինել չի կարող քաղաքական յարաբերութիւն:

Ազգային գիտակցութիւն մշակել եւ մշակածը ներարկել — տարբեր գործեր են. մշակումը պէտք ունի ստեղծագործ կարողութեան, իսկ ներարկումի համար բաւական է մշակածի ըմբռնումը եւ հան-

րացումը: Բնորոշել ազգային «ոգին» հայսինքն մտածումի, զգացումի եւ կամեցողութեան այն ուրոյն կերպերը, որ յատուկ են հայութեան՝ գիտունի, արուեստագէտի եւ քաղաքագէտի դործն է: Գիտունն է որ հետախուզելով այդ «ոգին» իր արդէն իրացած ձեւերի մէջ — բարիքի, պատմութեան, իրաւունքի, հաւատքի, արւեստի եւ տնտեսութեան՝ դատորոշում է բուն ազգայինը եկամուտ ազդեցութիւնից: Արւեստագէտը սնւելով այն բարձունքներին, ուր հասած է ազգային «ոգին»՝ ստեղծագործում է նորը, բայց միշտ նոյն «ոգով», որ վերջում է ազգի ապրումն կամ ապրած երկերի մէջ՝ լինին նրանք նազ թէ երգ, շէնք թէ քերթած, նկար թէ զարդ: Քաղաքագէտը հետազոտելով ազգի անցած ուղիները եւ նրա առձեռն կարողութիւնը՝ ստեղծում է նոր յարմարումներ տիրող կացութեանց եւ ընթացք է տալիս ազգի հաւաքական ճիգին: Ժողովրդի գիտակից խաւերը, որ ընդունակ են ըմբռնելու բայց ոչ ստեղծագործելու՝ իւրացնում են իւրացնելին եւ ծաւալում հանրութեան մէջ, ստեղծելով նոր բարք եւ նոր մտայնութիւն եւ նոր պահածք ու վարմունք հանրային եւ մասնաւոր կեանքի մէջ: Այստեղ գեր ունեն եւ ազգային եկեղեցու ստեղծագործ վարիչները, որ աւանդական դաւանանքին տալիս են նոր մեկնութիւն եւ եկեղեցական կեանքին նոր ձեւաւորում, բայց միշտ ոյն «ոգով», որ իրացած է պատմութեան մէջ իր ժամանակին յարմար ձեւերով: Մշակելով աւանդութեամբ մեզ հասածը, որ ասել է՝ նորն ստեղծելով, ազգի մտաւորական եւ ստեղծագործ ընտրանին կատարած կը լինի իր պատմական դերը: Բայց այս բոլոր գործերը — լինի ստեղծագործութիւն թէ ստեղծածի հանրացում — պիտի կատարւեն մի դերագոյն հրամայականի ստորադաս, որ է ազգի գոյութեան եւ ուրոյնութեան պահպանութիւնը եւ պաշտպանութիւնը: Որքան հայն իրան զգայ հայ եւ ուրոյն ազգ քան միւս ազգերը, այնքան պակաս կարեւորութիւն կը ստանայ այս կամ այն աւանդական պիտակը, որովհետեւ մանուկը չի դադարում նոյն մարդը լինել թէեւ արդէն մազ ու մօրուք ունի եւ տարբերում է իր նախորդ վիճակներէր. նոյն ոգին է նա եւ նոյն մարմինը՝ բարդաւած թէ ազգովն, նայած կեանքի պայմաններին:

Այս հիմնական գաղափարների վրա պէտք է կառուցել մեր ժամանակի ազգային կեանքը եւ այս սկզբունքներով պէտք է դեկավարւի մեր հանրային գործունէութիւնը:

Բէյլուք

